

Bioetički senzibilitet kao problem filozofije odgoja

Tačković, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:799139>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-30**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

PETRA TAČKOVIĆ

ZAVRŠNI RAD

BIOETIČKI SENZIBILITET KAO
PROBLEM FILOZOFIJE ODGOJA

Zagreb, srpanj 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
Zagreb

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Petra Tačković

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Bioetički senzibilitet kao
problem filozofije odgoja

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Tomislav Krznar

Zagreb, srpanj 2019.

SAŽETAK

Važno je spomenuti da bioetički senzibilitet, tj. osjetljivost za živa i neživa bića, cjelokupnu prirodu i razumijevanje posljedica nepromišljenog stvaralaštva ljudske ruke, svoj početak nazire još u ranom djetinjstvu, te da bude uključen u cjeloživotni proces odgoja i obrazovanja koji zagovara filozofija odgoja. Na početku ovoga rada ukratko se opisuje pretpovijest i povijest bioetičkog senzibiliteta, te začetnike istog. Franjo Asiški, Fritz Jahr i Albert Schweitzer su pojedinci koji su stavili imperativ na humanost i život posvetili povratku čovjeka prirodi i njegovom senzibilnom rastu i razvoju. Kako bismo razumjeli pojam bioetički senzibilitet, potrebno je osvrnuti se na prošle događaje te na javnost i stavove iste, kroz očuvane tiskovine, u ovom slučaju iz 18. i 19. stoljeća, kako bismo dobili uvid u današnju situaciju. Potrebno je osvrnuti se na druge kulture te proučiti njihove načine implementiranja aktivnosti i načina rada za razvoj senzibiliteta, kao i na načine „nadoknade“ u kasnijem djetinjstvu, to jest propuštenih prilika za razvoj empatije, prosocijalnih vještina i altruizma u ranom djetinjstvu. Navode se konkretni primjeri za provođenje takve prakse kod djece rane i predškolske dobi vezani uz djetetov odnos i kontakt s prirodom, uz podsjećanje na odgojiteljsku ulogu u upoznavanju djeteta sa živim svijetom te na probleme nastale zbog čovjekove neodgovornosti prema prirodi i stavljanja sebe na vrh hijerarhije u svrhu iskorištavanja i iscrpljivanja prirodnih resursa. Dakle, naglasak se stavlja upravo na ulogu odgojitelja u procesu odgoja za senzibiliziranje pojedinca na njegovu korist, te na korist cijele zajednice.

Ključne riječi: *bioetički senzibilitet, filozofija odgoja, povratak prirodi, humanost, senzibiliziranje pojedinca*

SUMMARY

The importance of bioethical sensibility, or in other words, sensitivity for all living and non-living beings and the entire nature, understanding the consequences of incautious creations made by a human hand, is in its beginnings in an early childhood. It needs to be involved in a lifelong process of early childhood education that advocates the philosophy of education. At the beginning of this seminar, prehistory and history of bioethical sensibility is briefly described, as its forerunners. Franjo Asiški, Fritz Jahr and Albert Schweitzer, are individuals who put imperative on humanity and who have dedicated their lives to humans returning to nature and their growth and development that centres around sensibility. If we want to understand the term „bioethical sensibility“, we need to look back to the past and see what was the perception of the public through printed matters then, so we could understand more about the term today. It is necessary to observe and study other cultures and their efforts to make children`s environment more sensibility prompted. Also, it is important to study about the ways of compensating the lost chances of developing empathy, prosocial skills and altruism in an early childhood. There is a list of examples of some activities that can be used in early childhood education, which are connected to children`s relations with nature, and also, the educators role in introducing a child with the living world is being explained alongside the troubles caused by irresponsible human behaviour towards nature and putting itself on a top of the hierarchies with the purpose of exploitation and exhaustion of natural resources. Hence, there is an emphasis on educators role in sensitized education of an individual, not only for his benefit, but for the whole community.

Key words: *bioethical sensibility, philosophy of education, returning to nature, humanity, sensitizing of an individual*

SADRŽAJ:

UVOD	2
1. POVIJEST BIOETIKE	4
1.1. Poticaji za nastanak bioetike – pretpovijest.....	4
1.2. Povijest bioetike.....	6
1.3. Preteče bioetike.....	8
2.1. Zašto senzibilitet?	11
2.2. Bioetički senzibilitet	12
2.3. Bioetički senzibilitet u medijima	12
4. SENZIBILAN ODGOJ U EUROPI.....	17
4.1. Danski šumski školski pristup	17
4.2. Paviljonske škole	19
5. POMIRLJIVOST I MEDIJACIJA	20
6. ČIMBENICI ZA POTICANJE RAZVOJA BIOETIČKOG SENZIBILITETA	23
6.1. Partnerstvo i suradnja vrtića i obiteljske zajednice.....	23
6.2. Upoznavanje djece s prirodom	24
ZAKLJUČAK	28
LITERATURA.....	30
IZJAVA O SAMOSTANOJ IZRADI RADA.....	32

UVOD

Utjecaj na odabir teme završnog rada imalo je upravo sve lošije stanje u svijetu koje je vezano uz čitavu prirodu, te uz brzi tehnološki napredak s kojim ljudi ne mogu doći u korak. Čini se da je sve krenulo obrnutim tijekom, da tehnologija upravlja nama, a ne mi njome. U tome sam prepoznala važnost implementacije određenih vrijednosti u ljudski rod, od samog početka svakog pojedinca, jer je dijete u svojim najranijim godinama po prirodi empatično i senzibilno biće, no negdje u procesu odgoja i obrazovanja te vrijednosti nestaju, što nas je dovelo u kriznu situaciju u kojoj se trenutno nalazimo. Upravo je zbog toga važno baviti se onime što zagovara povratak tim izvornim ponašanjima, a to je bioetički senzibilitet. Rad je podijeljen na šest poglavlja. To su: „Povijest bioetike“, „Bioetički senzibilitet“, „Filozofija odgoja“, „Senzibilan odgoj u Europi“, „Pomirivost i medijacija“ i „Čimbenici za poticanje razvoja bioetičkog senzibiliteta“ U prvome poglavlju, poglavlju „Povijest bioetike“, govori se o začetku bioetike te o svemu onome što ju karakterizira. Spominju se događaji koji su bioetiku doveli u „život“, te načini na koje su ljudi kroz prošlost inicirali njezine početke, tzv. preteče bioetike koji su, svatko na svoj način, život posvetili spajanju morala i razuma i objedinjenju cijele prirodne zajednice. U drugome poglavlju, poglavlju „Bioetički senzibilitet“, opisuje se termin bioetički senzibilitet, te je objašnjen pojam senzibilitet i bioetički senzibilitet kroz 18. i 19. stoljeće, te kako se javnost odnosila prema živom i neživom svijetu u to doba. Treće poglavlje, poglavlje „Filozofija odgoja“, objašnjava taj isti termin te podsjeća na važnost implementacije bioetički prihvatljivih ponašanja u cjeloživotni proces odgoja i obrazovanja kojeg zagovara filozofija odgoja. U četvrtom poglavlju, poglavlju „Senzibilan odgoj u Europi“, pozornost se svraća na europske države koje su uvele odgojne promjene u svoj kurikulum, a koje su se pokazale pozitivnima za dijete te kasnije odraslu osobu. Peto poglavlje, poglavlje „Pomirivost i medijacija“, prema Maji Uzelac, govori o rješavanju sukoba na miran način i razumijevanju istih kao problema koji treba riješiti. Uzelac je sve to prepoznala kao važne stavke u poticanju dječje osjetljivosti za svijet oko njega te u odgoju i obrazovanju koje se ne smiju zanemariti i na kojima se treba postupno raditi. Šesto poglavlje, poglavlje „Čimbenici za poticanje razvoja bioetičkog senzibiliteta“, govori o ponovnom povezivanju prirode i ljudi (djece), te je navedeno

nekoliko načina za buđenje senzibiliteta kod djece, kroz njihov kontakt i odnos s prirodom, te govori o važnosti podržavajuće i sigurne okoline, kao i o važnosti uvjerenja, duhovne, emocionalne i socijalne spremnosti odgojitelja. Ovaj rad bi trebao poslužiti kao podsjetnik da ne odgajamo djecu samo za sutra, nego da holističkim pristupom odgoju obuhvatimo sve dijelove dječjeg postojanja i tako stvorimo zajednicu koja će ponovno obnoviti svijet.

1. POVIJEST BIOETIKE

1.1. Poticaji za nastanak bioetike – pretpovijest

Između pretpovijesti i povijesti bioetike granica je 1970.-1971. jer se u to vrijeme pojavljuje ime „bioetika“ i ono ulazi i u nazive nekih znanstvenih instituta, te iz tog razloga smatramo da je tim razdobljem počela povijest bioetike. Međutim, sama bioetika je došla u trenutku u kojem je i sama znanost pred izazovima. Ono što karakterizira bioetiku jest to da je ona jedno od brzo razvijajućih područja istraživanja. Jedan dio te karakterizacije jest taj da je ona provokativna za samu znanost u smislu da je bioetika izričito interdisciplinarno područje istraživanja, a uključuje i neke doprinose koji su izvan znanstvenog tipa. Takav jedan pristup znanosti je danas prilično u trendu, i to iz razloga što se već dugi niz godina primjećuje da je znanost izgubila na svojoj cjelovitosti. Mnogi će reći da u posljednjih deset godina znanost funkcionira odvojena od svoje srži, i da su znanstvenici usmjereni na svoja vrlo uska područja istraživanja u kojima zaista i postižu vrlo visoke rezultate, no ponekad se dogodi da stručnjaci tog istog područja međusobno teško komuniciraju. Toliko su zaokupljeni svojim područjem istraživanja da im je teško integrirati rezultate s drugim znanstvenicima. Bioetika prima doprinose iz različitih znanosti, ne samo zato što je to danas u trendu, nego zato što je to nužno s obzirom na to čime se bioetika zapravo bavi.

Bioetika u svome središtu ima *bios*, bios koji pripada pod staru Grčku i najjednostavnije rečeno, označava život (dobar život, življenje). Taj *bios*, bioetika ima za predmet svog proučavanja. Ako jedno područje istraživanja za predmet svog proučavanja uzme život, posve je jasno da nema znanosti koja bi ga mogla odgovarajuće zahvatiti. Svaka može doprinijeti, ali tek zajedno, u sinergiji, mogu doći do rezultata. Drugi dio riječi bioetike je *ethos*, dakle običaj, ćudoređe. Najkraće rečeno bioetika je disciplina u kojoj se sabiru doprinosi iz raznih znanosti, a koja u svome središtu proučavanja ima život, tj. etičke probleme koji se danas vežu uz pojam život. Uz ovu interdisciplinarnost, uvodno sam bila spomenula da je bioetika zapravo i odgovor na stanje u znanosti samoj. Radi se dakle o nečemu što se danas može objasniti kao gubitak povjerenja u znanost, što je prilično nova pojava, budući da kroz veliki dio povijesti čovječanstva ljudi su na ovaj ili onaj način imali

povjerenja u znanost. Dakle znanost je tu kao oružje kojim se služimo kako bi spoznali istinu koja će nam pomoći u življenju, kao napredak i daljnji razvoj. Veći dio ljudske povijesti to je bio stav prema znanosti, iako dakako imamo i one koji su zbog toga u znanosti nastradali. Još u doba stare Grčke znanost se njegovala kao vrijedna i važna. Sve do prosvjetiteljstva taj se stav nije mijenjao. Prosvjetiteljstvo je bilo i zadnje doba u kojem je funkcionirala ta sinergija različitih znanosti i u kojemu se razna dostignuća nisu dovodila u pitanje. To se dosta mijenja s dvadesetim stoljećem, i to je također jedan od poticaja za stvaranje bioetike. Naime, dvadeseto stoljeće je bilo stoljeće ratovanja. Kada su zemlje u ratu, sukobima, svakoj od njih je u interesu da u takvim sukobima što bolje prođu. Iz tog razloga sve su države sklone tome da ulažu u razne tehnologije koje će im pomoći ostvariti njihov naum. A razne tehnologije potpomažu razvoj znanosti. Najviše iz tog razloga su ulaganja u znanost tijekom dvadesetog stoljeća zaista porasla, a znanost sama, posljedično i tehnologija, su veoma napredovale. Međutim znanstvena postignuća tehnologije su išla dosta brže od ritma u kojem bi ih mi mogli pratiti. Upravo zato se u dvadesetom stoljeću mogu postaviti pitanja „Smije li čovjek sve što može“. Očito je da znamo i možemo puno. Tehnologija nam omogućuje da radimo stvari koje su nedavno bile nezamislive. I znanost i tehnologija nam pomažu u mnogim aspektima života, no u nekima ulaze u etično problematično područje. Dakle pitanje „Smije li čovjek sve što može“ doista obilježava dvadeseto stoljeće. Kada govorimo o tom pitanju, naravno, u kontekstu znanosti se pojavljuje i sljedeće pitanje, a to je „Koja je odgovornost znanstvenika?“. Neki znanstvenici skloni su tome da kažu da je njihov posao istraživanje, unapređivanje znanosti i da zapravo nemaju nikakve veze s time kako će se ti rezultati istraživanja primijeniti u praksi. To je stav koji je opravdan kao i onaj koji kaže da bi znanstvenici trebali imati na umu i moguće neodgovarajuće uporabe rezultata njihovih istraživanja. Ovdje se prvi puta postavlja pitanje odgovornosti znanstvenika, i prvi puta se događa rez između znanosti i etike. Takvo odvajanje znanosti i etike primjećuju i sami znanstvenici, kao i javnost sama. Iz ratovanja, koja su razlog brzog rasta i razvoja znanosti, uspjeli smo izvući dobre strane, u smislu tehnologije u medicini itd. Bacanjem bombi na Hirošimu i Nagasaki završio se drugi svjetski rat. Taj se događaj protumačio kao legitimno sredstvo za završetak rata. Godinu dana nakon, izdaje se knjiga *Jedan svijet* (P.Singer) u kojoj se žele razotkriti svi aspekti uporabe nuklearne energije. Ono za što su najviše zabrinuti jest radijacija o kojoj se ono što se i zna, ne reprezentira javnosti. Njihova ideja je javnosti

predočiti da ova vrsta napretka ima svoju pozitivnu i negativnu stranu. Sam taj anti nuklearni pokret nije zaživio sve do deset godina kasnije. 1954. je aktivirana hidrogenska bomba, gdje je zona sigurnosti bila puno manja nego ona koja je prekrivena atomskom prašinom, bilo je čak i smrtnih slučajeva. S time se probudila svijest javnosti o opasnosti radijacije. Da ju teško kontroliramo i da je možda sve to u cijelosti izmaklo kontroli. Godinu dana kasnije, Einstein i Russell objavljuju u svojoj deklaraciji (*Manifesto*), da trebamo biti svjesni ishoda korištenja tehnoloških napredaka, osvrnuvši se na događaje godinu dana ranije. Najpoznatiji citat koji je proizašao iz tog rada je „Sjetite se svoje humanosti, i zaboravite sve ostalo.“

Čovjek koji je prema tome zaista i živio, mnogo prije objave Einstein-Russell Manifesta, je Albert Schweizer. On je bio glazbenik, povjesničar, orguljaš, filozof, ali prije svega liječnik i humanitarac. Razvio je etiku strahopoštovanja prema životu u čijemu je središtu bios. Brani tezu da je *bios* kompleksan, neuhvatljiv, vrijedan zaštite i respekta. Njegova poznata izjava je „Ja sam život koji želi živjeti usred života kojeg želim živjeti.“ Takvo poštovanje prema životu je jedna od ključnih sastavnica bioetike. Dakle, bioetika nastaje kao odgovor na rastuće nepovjerenje u znanost i podsjetnik na suradnju humanističkih i prirodnih znanosti (Zagorac, 2019.).

1.2. Povijest bioetike

U prethodnim retcima je ukratko, no opet u širem smislu bila objašnjena pretpovijest bioetike, no u užem smislu bioetika je nastala 60.-ih godina u SAD-u prvobitno kao društveni pokret. Uzroci nastanka bioetike su objašnjeni već u prethodnom poglavlju, uzrok nastanka bioetike je ubrzani napredak tehnike i sve intenzivniji zahtjevi građana u liječenju i zdravstvu općenito. Taj ubrzani napredak je izazivao sve veći broj sistematskih moralnih dvojbi. Mi se dakle nalazimo u procijepu između manjka orijentacije što označava sporiji napredak moralnih orijentira, i novonastalih moći, tu se misli na tehnološki napredak. U takvoj situaciji se pojavljuje bioetika.

Kao i svaka znanstvena disciplina, i bioetika ima svoju vlastitu mitologiju, tj. neka relevantna imena, važne i ključne događaje. Početkom bioetike smatra se osnivanje tzv. *Božjeg komiteta* (Alexander, 1962.), etičkog tijela koje je, nakon što je 1962. godine u Centru za umjetni bubreg u Seattleu stavljen u funkciju prvi aparat za dijalizu, trebalo izvršiti odabir malobrojnih pacijenata za priključivanje na

spasonosnu aparaturu. Ključni trenutak u tom događaju predstavlja činjenica da odbor nije bio sastavljen na stručnom, nego na laičkom principu, što je nosilo poruku da orijentaciju u moralnim dilemama koje donosi znanstveno-tehnički napredak treba tražiti izvan znanosti same, u interakciji znanstvenih disciplina i izvanznanstvenih, etičkih i kulturnih perspektiva (Čović, 2010.). To što je tada započelo smatramo pretpovijesti bioetike.

Za nastavak pojma bioetike je zaslužan Van Rensselaer Potter. V. R. Potter se posvetio proučavanju raka, te je u tom području otkrio zapanjujuće rezultate. Nazivamo ga *ocem bioetike*, jer je „skovao“ riječ bioetika, koristeći je u svoja dva članka te u svojim knjigama. H. T. Engelhardt kaže da je Potter tom istom riječju okupio čitav niz razmišljanja o problemima znanstvenih dostignuća. Potter kaže da je u svojoj knjizi pod imenom *Bioetika. Most prema budućnosti*, riječ *most* koristio jer je shvaćao bioetiku kao most koji će spajati humanističke i prirodne znanosti, tj. most između bioloških znanosti i etike. Bio je frustriran činjenicom da znanstvenici pojedinih područja nisu zainteresirani za probleme nekog drugog područja (npr. filozofi za probleme u medicini). Iz te frustracije je zapravo stvorio bioetiku. Potter, kao jedan bioetičar, tvrdi da mi kao živa bića s vlastitom svijesću, ne možemo dopustiti da naša sudbina padne u ruke znanstvenicima, političarima, koji nikad nisu ni poznavali jednostavne istine. To je veliki korak za jednog prirodnog znanstvenika, liječnika, i zbog toga ga se može smatrati vizionarom. Međutim, osim ove frustracije, još je mnogo važniji utjecaj koji je na njega imao Aldo Leopold, šumar koji je bio ekolog, pisac, i koji je razvio etiku zemlje. On tvrdi da etika zemlje ne može spriječiti iskorištavanje prirodnih resursa, ali etika zemlje potvrđuje njihova prava na daljnju egzistenciju. Van R. Potter je to uključio u svoja istraživanja o manipulaciji životom i rekao da je A. Leopold bio prvi bioetičar, te da on svoju koncepciju bioetike temelji na etici zemlje upravo od A. Leopolda. U tom smislu zadaća bioetike je integriranje biologijskog znanja i znanja o ljudskim vrijednosnim sistemima. Iz toga proizlazi teza da etika i biologija više ne mogu biti odvojene. U tom smislu Potter formira etiku jer tvrdi da nam instinkt za preživljavanje više nije dovoljan, nego moramo razviti znanost preživljavanja, što počinje s bioetikom. Međutim, u vidu moramo imati da se ta bioetika ne tiče samo općih promišljanja o čovjeku prema prirodi, neljudskim živim bićima i slično, nego je obuhvatna na prethodno spomenuti način. No, nakon Tog Potterovog utvrđivanja riječi bioetika, sama riječ je prihvaćena, ali ne i Potterova ideja. Pogrešno se počela shvaćati Potterova vizija,

samo u smjeru biomedicinske bioetike. Nažalost, bioetika se nakon toga još dvadesetak godina razvija u tom suženom obliku, što je Potter nazvao „debiliziranje bioetike“. Sam Potter radi na promoviranju šire slike bioetike, i tu je ključno izdavanje njegove druge knjige „Globalna bioetika“ gdje je rekao da je nužno napraviti reviziju bioetike i da je potrebno formulirati globalni sistem bioetike, etiku koja je proširena po čitavom svijetu. Ideja je napokon uvažena i formirao se krug njegovih sljedbenika koji su se nazvali „Globalna mreža bioetike“ početkom 90-ih godina (Jurić, 2019.).

Osim u općem smislu, bioetika je povezana s Hrvatskom i Potterom, i razvijala se kao Potterovska bioetika gotovo od samih početaka. 2001. u Malom Lošinj se održao jedan od prvih i većih bioetičkih simpozija u Hrvatskoj. Može se reći da je održan uz „blagoslov“ Pottera, koji je umro nekoliko dana prije simpozija, ali je prije smrti poslao video pozdrav sudionicima i pohvalu za iniciranje bioetike u Hrvatskoj. Još jedan važan bioetički događaj u Hrvatskoj je bio tri godine ranije na Cresu, Simpozij: „Izazovi bioetike“, koji je prvi veći međunarodni bioetički simpozij u Hrvatskoj, i od tada su počeli nastajati inicijalni momenti bioetike u Hrvatskoj, koja se i dalje razvija i čiji stavovi postaju sve zastupljeniji, upravo zbog toga što su stručnjaci iz raznih područja (filozofija, medicina i sl.) prepoznali njezinu važnost, i važnost svega što ona brani i zastupa, a to je sam život.

No, dosadašnji razvoj i sadašnje stanje bioetike u Hrvatskoj, iako zaslužuju visoku ocjenu, ne smiju predstavljati razlog za opuštanje, osobito s obzirom na dinamičnu narav bioetike. Štoviše, potrebno je intenzivirati znanstvenostručne bioetičke rasprave i dijalog na međunarodnoj razini, prijeći na višu razinu bioetičke institucionalizacije, te na različite načine dalje poticati i artikulirati bioetički senzibilitet na društvenom planu (Jurić i Zagorac, 2008.).

1.3. Preteče bioetike

U prijašnjim poglavljima mogli smo saznati kako je bioetika službeno nastala, od kuda je došao taj naziv, i koji događaji su je pokrenuli iz, možemo reći, stanja „stagnacije“. No, bioetika je nastala još mnogo prije, od strane ljudi koji nisu nužno bili filozofi, već su život posvetili religiji, ili nekim drugim područjima.

Takav pojedinac je i Franjo Asiški, koji se rodio početkom 1182. godine u Asizu, kao sin trgovca Pietra di Bernardonea i Ivane. Mnogo godina kasnije, Franjo

Asiški je osnovao franjevački red (Majdandžić-Gladić, 2015.). Ono što je važno kod Franje Asiškog u bioetičkom smislu, jest to da je on svemu i svakome pristupao individualno, u svakoj sastavnici prirode-ljudskoj i neljudskoj, živoj i neživoj - pronalazeći svoga Brata ili Sestru (Zagorac, 2018.:147). Franjo Asiški je, možemo reći, prisilio čovjeka da se odrekne svoje pozicije monarha nad stvorenim i postavio demokraciju (White, 1947.). Ono što predstavlja temeljnu jedinicu Franjina alternativnog viđenja nauka o poštovanju svega stvorenog jest pojedinac, a ne kolektiv. Upravo taj njegov odnos prema prirodi, čini ga jednim od popularnijih svetaca današnjice. „Osjećajući opće u pojedinačnom, i pojedinačno u općem, te djelujući u skladu s tako orijentiranom vizijom, sv. Franjo postao je simbolom univerzalnoga suosjećanja“ (Zagorac, 2018.:149). On je dokinuo ontičku hijerarhiju bića, crpeći inspiraciju iz Svetog pisma, a jedina dominacija ljudi nad ostatkom prirode koju Franjo Asiški priznaje, je ona iz pozicije odgovornosti. Čovjek koji dovodi u pitanje Potterov nadimak, *otac bioetike*, je njemački protestantski svećenik Fritz Jahr. On poziva na proširenje tadašnje etike na etiku usmjerenu na život (*bios*). Njegov poziv, za razliku od Franje Asiškog, ne proizlazi iz dubokoga religijskog uvjerenja u povezanost svega stvorenoga, nego iz činjenica znanosti uz podršku Svetog pisma. U petoj zapovijedi *Ne ubij*, pronalazi refleksiju odnosa čovjeka i životinje i tvrdi da se ta zapovijed ne odnosi isključivo na ubijanje ljudi, nego također na biljke i životinje, što se može ostvariti ako su nam djelovanja vođena ljubavlju, što Zagorac čak smatra utopijskim (Zagorac, 2018.). U članku *Znanost o životu i nauka o ćudoređu*, objavljenom 1926., gotovo pedeset godina prije Potterovih članaka, prvi puta spominje naziv „bioetika“, te se u svojoj namjeri, koju možemo vidjeti u proučavanju njegovih članaka, čini puno bliže području bioetike i njenim ciljevima. Hans Martin Saas je objavio senzacionalnu novost rehabilitirajući Jahrove zapisane misli, podsjećajući nas na ono što bi bioetika trebala biti, i na ono što danas jest. Fritz Jahr je već tada prepoznao dvostruku ulogu znanosti (Zagorac, 2018.:166). U jednu ruku potvrđuje nam pretpostavke o povezanosti svega života, no istovremeno otkriva zabrinjavajuće dosege ljudskog djelovanja u prirodi. Stoga je važno da su etičari otvoreni javnosti širenjem svojih spoznaja, da djeluju edukacijski, ali i znaju prepoznati kada je potrebno djelovati korekcijski. Kao što sam ranije spomenula, Franjo Asiški donosi uvid u življenu senzibilnu povezanost s prirodom, koja sadrži i dimenziju onoga što Albert Schweitzer osam stoljeća poslije, naziva „strahopoštovanje prema životu“. Za njega suosjećanje predstavlja mostovni

fenomen između teorijskog koncepta i praktičnog djelovanja (Zagorac, 2018.). Dokida hijerarhiju i svakome priznaje inherentnu vrijednost. Jednako kao i Franjo Asiški, pristupa životu individualno, čuvajući ga ili mu pomažući u opstanku.

Ono što spaja Franju Asiškog, Fritza Jahra i Alberta Schweitzera, je zastupanje bioetičkih stavova. Asiški i Schweitzer su još za života okupili veliki broj sljedbenika kao moralni uzori, dok je Jahr tijekom života posjedovao skromnost, te nije postigao slavu. Zašto ih smatramo pretečama bioetike? Upravo zbog njihovog načina na koji su pristupali životu. Individualno i inherentno, dokidajući odnose podčinjenosti i instrumentalnosti. No, tek se u novije vrijeme smatraju i otkrivaju kao vrijedni izvori za suvremene rasprave.

2. BIOETIČKI SENZIBILITET

2.1. Zašto senzibilitet?

Pojam senzibiliteta se kroz povijest koristio za različite situacije, pa tako npr. Toma Akvinski senzibilitet veže uz spoznaju, a teolozi tom istom pojmu dodaju moralno značenje. U 14. st., pojam se upotrebljava i u medicini označavajući reakciju živaca i mišića na podražaje, dok se u 17. st. u Francuskoj, senzibilitet povezuje s pripadnicima visokoga društva i označava njihovu naklonost prema slabijima. Tijekom 18. stoljeća, senzibilitet se proglašava važnim impulsom za stvaranje društvenih veza (Zagorac, 2018.).

U filozofskim razmatranjima od strane Diderota i D'Alemberta, senzibilitet je definiran kao osjetljiva i nježna dispozicija duše koja dušu pokreće i daje joj neku vrstu mudrosti o ispravnome koja ide dalje od pronicljivosti razuma. Senzibilne duše ulaze u područja u koja ljudi vođeni razumom ne bi nikada kročili, što im povećava šansu za pogreškama, no spremni su to podnijeti, jer potiču i bore se za dobrotu, kroz koju im se to na neki način zaista i nadoknadi. Nadalje, Rousseau u *Dijalogu* tvrdi da postoje dvije vrste senzibiliteta, fizički i moralni. Tvrdi da moralni umiruje onaj tjelesni. Kada ta dva tipa senzibiliteta dođu u sukob, u osobi se stvara napetost, što Rousseau opisuje u *Juliji ili novoj Heloizi* (Zagorac, 2018.).

Suvremeno razumijevanje senzibiliteta tumači ga kao specifičnu osjetljivost i tankočutnost, a obuhvaća i pojam osjećajnosti, za koji Rousseau smatra da rezultira ovisnošću obje strane, one koja pomaže, i one koja tu pomoć prima. Navedene odrednice su višestruko potencirane unutar bioetičkog diskursa: karakteriziraju naglašenu osjetljivost prema okolini, nose obilježja moralnog odnošenja prema svijetu i drugim subjektima, sadrže naklonost slabijima, izloženima i nezaštićenima, obuhvaćajući i pojmove ljubavi i suosjećanja (Zagorac, 2009.). U moru različitih razumijevanja pojma senzibiliteta, važno je razjasniti koja je točno poveznica između bioetike i senzibiliteta kako ga danas shvaćamo.

2.2. Bioetički senzibilitet

Ono što veže ta dva pojma je, ukratko rečeno, osjetljivost za živa i neživa bića, cjelokupnu prirodu i razumijevanje posljedica koje pojedini ljudski napretci u tehnologiji, medicini itd., mogu uzrokovati.

Prema I. Zagorac (2018.), postoje dvije razine bioetičkog senzibiliteta koje možemo razlikovati. Prva od tih dviju razina jest ona praktična, koja označava pojačanu svijest o međusobnoj povezanosti čovjeka i prirode, zatim pristupanje razmatranju čovjeka holistički, dakle kao cjelovitom biću, kao i stvaranje novih odgojnih ideala koji zagovaraju razvoj holističke, cjelovite osobe uz upućivanje na ponovno buđenje senzibilnog aspekta čovjekove prirode. No, ono što podržava praksu je teorija, pa se zato druga razina odnosi upravo na nju i upućuje na kontinuitet promišljanja senzibiliteta, tj., na njegovu utemeljenost u tradiciji mišljenja.

2.3. Bioetički senzibilitet u medijima

Ako želimo razumjeti određeni pojam, važno je proučiti kako su ljudi kroz povijest gledali na probleme nastale iz mnogo različitih situacija, kao su prihvaćali razne tehnološke ili medicinske novine s kojima nisu bili toliko dobro upoznati, pa i neke nove teorije, dokazane ili nedokazane, te se vraćamo na proučavanje *tiskovina* tj. medija, iz doba koje nas intrigira. Ono što nas zanima, je problem senzibiliteta i bioetike, konkretno Engleske novine u 18. stoljeću, Hrvatske u 19. st., te suvremeni tiskani mediji. Ono iz čega je najlakše iščitati razinu i postojanje bioetičkog senzibiliteta je upravo tretiranje životinja, što će nam kasnije biti misao vodilja za razvijanje bioetičkog senzibiliteta kod djece još u ranoj dobi.

Za početak, ukratko bih se osvrnula na događanja u Engleskoj, 18. st. Osnovni primjer zabave u Engleskoj u 18. st. bio je zlostavljanje životinja. Jedan od takvih primjera „zabave“ je vezanje mačke, psa i bika medvjedu za rep. Nezaobilazan je bio i vatromet, kao potkrepljivač ovog divljaštva. Tada su bile popularne i borbe pijetlova, kao i lov u višim slojevima društva (Zagorac, 2018.:209-210). Takva svakodnevna praksa je bila osuđivana tekstovima mnogobrojnih novinara, kritičara, te umjetnika, izražavajući svoje zgražanje kroz umjetnička djela.

Okrutnost prema životinjama je bila prisutna i u kuhinjama, na što se osvrnuo Alexander Pope (pjesnik 18. st. u Engleskoj), što dobro odražava njegova sljedeća izjava: „Ništa nije toliko šokantno i uznemirujuće kao jedna od naših kuhinja poprskana krvlju, u kojoj još odzvanja plač njezinih žrtava, i vise udovi mrtvih životinja, ovdje i ondje.“ Autori članaka i raznih tekstova na tu temu zaključuju da se konzumerizmu i pohlepi pridružila i obijest, jer su ljudi bezrazložno počeli mučiti i ubijati životinje. Podsjećaju da je Stvoritelj ljudi isti onaj koji je Stvoritelj životinja i koji čuje njihov plač, a nas će kazniti za bezrazložni barbarizam (Zagorac, 2018.). Upravo taj barbarizam prema životinjama ostavlja teško ispravljive posljedice na djecu. Gledajući primjer svojih roditelja ili susjeda koji ovci bez imalo razmišljanja vade oči jer je izašla iz stada, postaju senzibilno neosjetljivi, i prisvajaju taj isti barbarizam i obijest. Suosjećanje i nježnost u takvoj okolini teško nalaze put do djeteta, što na koncu širi krug okrutnosti (Zagorac, 2018.: 217). Uz osudu nepotrebnog ubijanja životinja, uklapa se i činjenica da su ljudi na fizički manje životinje počeli gledati kao na manje vrijedna i niža bića, čak i od onih ovaca i pijetlova. Jedna od aktivnosti koja bi se mogla uključiti u odgoj kako bi djeca razumjela da veličina životinje nije važna kada govorimo o očuvanju života, je npr. promatranje insekata pod povećalom, i razgovor s djecom kako bi shvatili da i insekti rade na održavanju vlastitog života, i da veličina životinje ne označava njezinu vrijednost, no o implementiranju takvih aktivnosti u odgoj reći ćemo nešto više kasnije.

Što se tiče situacije u Hrvatskoj u 19. st. u vezi bioetički važnih tiskovina, kao i u Engleskoj, čitateljstvu se najčešće skreće pozornost na životinjski svijet, no uglavnom u gospodarskom smislu. Kako ih hraniti, liječiti, smjestiti, itd. Ukratko, sve što jedan gospodarski djelatnik treba znati o brizi za životinju. 1867., u časopisu *Napredak - časopis za odgojitelje, učitelje i sve prijatelje mladeži*, izlazi članak koji podsjeća na povezanost čitavog živog i neživog svijeta koji je tu da se mi njime razložno služimo u svoju korist. Zagorac također navodi tekst iz časopisa *Dom i svijet*, koji osuđuje tretiranje živoga svijeta (životinje i šume), koji je, kako ona tvrdi „krv našega tijela“.

Tekst glasi ovako:

„Postupanje s konji. U Lord Hamptonskih konjskih štalah stoji sljedeći natpis: Uz brieg – ne tuci me. Niz brieg – ne tjeraj me. U staji – ne zaboravi me. Siena i zobi ne otkazuj mi. Čiste vode podaj mi. Česalom i kefom – ne zakušnuj mi. Čisto i suho ležanje – ne uzkrati mi. Trudna ili vruća – ne ostavljaj me. Bolesnu ili ozeblu – ne daj mi zebsti. Žvalami i uzdami – ne trgaj me. „Hej gospodari!“ Ako si vi ovaj natpis u staji ne postavite, to si ga bar dobro upamtite.“

(Zagorac, 2018.: 222).

U Hrvatskoj se u to vrijeme praznovjerje širilo kao korov, što je značilo smrt za mnogo stvorova koji su lošom srećom bili dio tih šarlatanskih priča. Neki od njih su žabe krastače koje su smatrali vješticijom životinjom, te su ih pobornici tih istih priča i vjerovanja ubijali na svakom koraku. Apelira se na gledanje „očima razuma“ jer uništavanje životinja dolazi samo iz predrasude i neznanja. Ono što možemo zaključiti iz primjera u Engleskoj i Hrvatskoj, jest to da je javnost u nekom smislu čak i usred tih barbarskih zbivanja bila senzibilna, barem u tolikoj mjeri koliko su mnogobrojni autori imperativno vapili: „Ne ubij!“ i poštuju živi svijet, što možemo vidjeti i u prethodnom tekstu o konjima, shvaćajući koliko se ta okrutnost protivi svim zakonima prirode. Nažalost, okrutnost je dugo vremena bila glasnija.

Što se tiče stanja bioetike u suvremenim tiskanim medijima, rečenica koja objedinjuje stanje odnosa znanosti i novinara jest: „Uloga novinara u znanosti je buduća vrsta rano upozoravajućeg sustava.“- Alfred Rosenfeld (urednik znanstvene rubrike u časopisu *Life*). Što znači da je upravo zadaća novinara, da upozori javnost na anomalije koje uzrokuje znanost, tj. na događaje koji u velikoj mjeri djeluju na ljudsku budućnost. Jedan od takvih događaja je zasigurno kloniranje ovce Dolly, 1997. godine. Vezano uz taj događaj, tadašnji novinari se oglašavaju, sugerirajući katastrofalnu budućnost mogućeg kloniranja čovjeka, što povlači pitanje identiteta. Uz kloniranje, javnost je zaokupljena i uvozom GM (genetički modificirane) soje iz Amerike, i strahom od „kravljeg ludila“ koji je preplavio Europu u kasnim devedesetima. Svi ti navedeni događaji, a i mnogi drugi koje nisam navela, također vezani uz bioetiku, u centar stavljaju pitanja etike, što se osobito odražava u medijima. Ono što ne smijemo zanemariti je da javnost u to doba apelira na moguće posljedice znanstvenih dostignuća u budućnosti, prepoznaje zanemarivanje uzroka i posljedice u opravdavanjima raznih kontroverznih postupaka, što jasno poziva na oprez od strane samih znanstvenika (Zagorac, 2018.).

3. FILOZOFIJA ODGOJA

Filozofija odgoja je disciplina u kojoj se čovjek želi ostvariti na što je moguće potpuniji način, što znači, da će čovjek nastojati ostvariti samog sebe kroz zadovoljenje svojih egzistencijalnih potreba. No, da bi to postigao, potreban mu je odgoj i obrazovanje. Dakle, čovjek je biće koje se po svojoj intelektualnoj i moralnoj dimenziji razlikuje od ostalih bića. Filozofija odgoja pokušava odrediti koji su glavni ciljevi odgoja i obrazovanja. Ona se ne ograničava samo na obrazovno-odgojni sustav, već promišlja o odgoju kao cjeloživotnom procesu (Golubović, 2009.).

Tema odgoja i obrazovanja kroz povijest se spominje u Platonovoj *Državi*, gdje se nalazi detaljan opis načina na koji se djeca i mladi, prema Platonovom mišljenju, trebaju odgajati. U *Državi*, Platon odgoj i obrazovanje definira kao umijeća o tome kako se najlakše i najprikladnije možemo „okrenuti“. Također smatra da ne postoji nikakvo umijeće koje bi moglo dati sposobnost gledanja, jer ta sposobnost u njemu već postoji, samo nije pravilno obrazovana, pa čovjek ne gleda onamo kuda bi morao gledati. A to će jedino učiniti umijeće odgoja. Djelo *Emil ili o odgoju* J.J. Rousseau predstavlja kao jedan od klasika napisanih na tom području. *Emil ili o odgoju* je djelo u kojem Rousseau izlaže inovativne ideje, osobito u odnosu na moralni odgoj. Među prvim stvarima se uočava odmak od odgojnih smjernica njegovih prethodnika, ali i suvremenika. Kod njega se prepoznaje novi način promišljanja i viđenja odgoja i njegove uloge u cjelokupnom odgojno-obrazovnom sustavu. Neke od ideja koje potkrepljuju taj novi način promišljanja i danas se primjenjuju u nastavi i odgojnim nastojanjima. Također, Rousseau tvrdi da se odgojni utjecaj može najbolje vršiti u okvirima kućnog odgoja (Golubović, 2013.). No, nećemo ići u širinu Rousseauovog opusa jer bi oduzeo fokus s glavne teme.

U suvremeno doba vrijedno je spomenuti najznačajnijeg filozofa koji se bavi filozofijom odgoja je John Dewey, osobito u djelu *Odgoj i demokracija*, koje se zapravo bavi uvodom u filozofiju odgoja, npr. obrazovanja kao životne potrebe, vezom između odgoja i društva, načinima i ciljevima odgoja, odgojnim metodama i vrijednostima. U filozofiji odgoja s jedne strane možemo pratiti povijesni razvoj same discipline, a s druge možemo postaviti pitanje što je uopće odgoj i kako se treba shvatiti, tko su glavni akteri odgoja, kako se čovjek može i treba odgajati, te koje su svrhe i ciljevi odgoja. Dakle, kada je riječ o filozofiji odgoja, ne možemo zaobići odgajatelje, odgajanje i državu. Odgoj i obrazovanje ne možemo zamisliti

bez ova tri čimbenika. Naš primarni interes su odgajatelji, no njihovoj ulozi ćemo se detaljnije posvetiti kasnije (Golubović, 2009.). Postavlja se pitanje što je zapravo filozofija odgoja? Prema J. Lockeu to je disciplina usmjerena na mladog čovjeka i njegovog odgojitelja, te da je uloga odgojitelja „podignuti na noge“ odgajanika, te ga poučiti i razviti onu naklonost i prilike koje bi ga učinile sposobnim da postigne svaki stupanj znanja koji mu u životu zatreba (Jakopec, 2014.). Teško je pronaći definiciju koja obuhvaća sva mišljenja i teorije, ali ono što se može sa sigurnošću reći je da se u filozofiji odgoja s jedne strane opisuje sam fenomen odgoja, dok se s druge ujedno pokušavaju pronaći temelji na kojima počivaju tzv. pravila o tome kako bi odgoj trebao izgledati. Smatra se da bi u odgojnom okruženju trebala vladati prijateljska atmosfera, ljubav, međusobno slušanje i poštovanje jer se tako uči jasnoća razmišljanja, promišljenog zaključivanja, odgovornog ponašanja, razložnog djelovanja i razvija se samopoštovanje koje osim na pojedinca, pozitivno djeluje na cijelu njegovu okolinu. No, da bi takvo okruženje bilo ostvarivo stavlja se naglasak na važnost znanja odgojitelja, te što čovjeka ustvari čini čovjekom, da bi se mogao baviti čovjekom. Paradoks našeg vremena očituje se u činjenici da se govori o odgoju i obrazovanju usmjerenima na individualne mogućnosti, a očekivanja su određena prema mogućnostima većine. Dakle, sadržaj filozofije odgoja je upravo čovjek i zato umijeće odgoja u svojoj biti jedino čovjeka mora i imati za cilj (Vega, 2012.). Čovjek je slojevito biće kojem je dana odgovornost nad svime što nas okružuje, a samim time ima i utjecaj na isto, te o njegovim odlukama ovisi budućnost opstanka. Tako i onaj koji se bavi odgojem preuzima odgovornost za sami ljudski život, te ima dužnost proučavati i promišljati filozofiju odgoja. Ukratko, filozofija odgoja je disciplina koja propituje tu istu bit odgoja (Golubović, 2009.:5).

Ono na što ćemo svratiti fokus na sljedećim stranicama je upravo odgoj s pojačanom senzibilnom stranom, tj. kako odgojiti senzibilnog pojedinca i od najranije dobi inicirati osjetilnost za cjelokupan živi svijet, te povećati važnost istog u filozofiji odgoja.

4. SENZIBILAN ODGOJ U EUROPI

4.1. Danski šumski školski pristup

Što se tiče promicanja senzibiliteta u globalnom svijetlu, odgojno-obrazovni djelatnici, filozofi, i svi ostali zaljubljenici u bioetiku općenito, u svijetu uspješno provode razne ideje koje kod djece razvijaju senzibilitet za sve živo i neživo na ovoj planeti. Neki projekti se iniciraju i ne toliko iz bioetičkih razloga, već su usmjereni na zdravlje, iskrenost, empatiju (što možemo povezati i sa senzibilitetom) i na razvijanje društvenih vještina.

Prvo što bih navela je, u zadnje vrijeme vrlo popularna danska praksa u radu s djecom rane dobi, gdje djeca svakodnevno, tijekom godine uče i rade u okruženju šume i vrtića. Izvorište ideje leži u Rousseauovom zagovaranju „prirodnog odgoja“, u smislu da se dijete zaista odgaja u prirodi, ali i da se odgoj treba prilagoditi prirodi djeteta (Roth-Čerina, 2011.). U Danskoj se taj novi pristup rada s djecom predškolske dobi intenzivnije primjenjuje od 1980. godine., a od 1990. godine širi se na prostore Ujedinjenog Kraljevstva. Taj novi, integrirani kurikulum u Danskoj je donesen 2004. godine, a obuhvaća šest područja učenja: svestran razvoj dječje osobnosti, socijalni razvoj, jezik, tjelesni i motorički razvoj, priroda i prirodne pojave (fenomeni), te kulturno izražavanje i vrijednosti (Valjan - Vukić, 2012.). Danski način odgoja najlakše se opisuje pomoću akronima P.A.R.E.N.T. (engl. roditelj) sastavljenog od početnih slova riječi *play, authenticity, reframing, empathy, no ultimatums i togetherness*, što u hrvatskom prijevodu znači: igra, autentičnost, preoblikovanje, empatija, bez ultimatumata i zajedništvo (Alexander i Dissing-Sandahl, 2018.). Za Dance se govori da su oni najsretniji ljudi na svijetu, neki smatraju da je razlog tome upravo takav drugačiji pristup odgoju, koji se provodi kroz sedam pedagoških načela:

1. Načelo – odnosi se na holistički pristup dječjem učenju i razvoju koje podrazumijeva dječji razvoj u emocionalnom, intelektualnom, socijalnom, tjelesnom, kreativnom i duhovnom smislu što zahtijeva dječji angažman u procesu učenja.

2. Načelo – odnosi se na činjenicu da je svako dijete jedinstveno i kompetentno, ima vlastiti način razmišljanja i osjećanja
3. Načelo – djeca uče aktivno i u međudjelovanju s okruženjem, koje pokazuje kako djeca u interakciji s osobama i materijalima iz okruženja dolaze do novih spoznaja
4. Načelo – djeca uče iz vlastitog iskustva u stvarnom životu, upotrebljavajući stvarne materijale
5. Načelo – podrazumijeva da djeca uče u poticajnom okruženju, što podrazumijeva namještaj prilagođen dječjem uzrastu i dostupnost materijala
6. Načelo – odnosi se na to da djeca trebaju vrijeme za istraživanje i razvijanje vlastitog načina razmišljanja
7. Načelo – učenje se događa u interakciji sa socijalnim okruženjem (odgajatelji, djeca)

(Valjan-Vukić, 2012.:2)

Iz prethodnih načela, možemo vidjeti praksu koja zaista na nenametljiv, prirodan i zanimljiv način potiče dječji emocionalni, socijalni, intelektualni, kreativni i tjelesni razvoj, usmjeren prema stvaranju osnažene, empatične, samostalne i socijalno kompetentne individue. Ono što se baš i ne spominje kod takvog načina odgoja, a nepobitno se ostvaruje, je odnos koji djeca stvaraju prema prirodi i živom svijetu koji ih okružuje. Nakon cjelodnevnog boravka na zraku, bez obzira na vremenske uvjete, kroz razdoblje ranog i predškolskog odgoja djeca počinju stvarati određenu vezu s prirodom koja je neusporediva s vezom koju ostvaruju djeca u uobičajenoj odgojnoj praksi. Iz prve ruke mogu svjedočiti uzročno-posljedičnoj vezi svojih postupaka i biljnog, životinjskog, pa čak i ljudskog svijeta koji se intenzivnije ostvaruje upravo u takvoj okolini, zbog manje distrakcija koje djecu odvođe od socijalizacije, altruističnog i empatičnog ponašanja. Pod distrakcije se misli na raznu tehnologiju kojom su djeca okružena od najranije dobi, radni materijal, igračke koje nemaju pozitivnog utjecaja na dječji razvoj i sobe dnevnog boravka koje su dobro osmišljene u onolikoj mjeri koliko je potrebno da se može reći da funkcioniraju i da djeci pružaju fizičku sigurnost.

4.2. Paviljonske škole

Uz ustanove ranog i predškolskog obrazovanja, unutar ove teme, vrijedi spomenuti i paviljonske škole. To su škole na otvorenom koje doživljavaju zamah u pedagoškoj praksi tijekom prve polovice 20. stoljeća. Izvorište pokreta za odgoj u prirodi, kao što smo već ranije spomenuli, proizlazi iz Rousseauovog zagovaranja ideje „prirodnog odgoja“, te iz tvrdnji da dijete treba prihvaćati takvo kakvo jest, te ga prepustiti prirodi.

Također, postojao je još jedan razlog osnivanja odgojno-obrazovnih ustanova na otvorenom povezan sa zdravstvom i lošim zdravstvenim stanjem djece u velikim gradovima, prije svega veliki postotak oboljelih od tuberkuloze. Pokazalo se da je svjež zrak za djecu zaista ljekovit, kao i neograničenost dječjeg nagona za kretanjem (Roth-Čerina, 2011.). Ovo su zaista povijesne činjenice koje potvrđuju koliko su čovjek i priroda povezani, jedno funkcionalno biće, koje traži da je unutar sebe konstantno u međudjelovanju, za dobrobit cijele bioetičke zajednice. Također to možemo shvatiti kao još veći vjetar u leđa za ulaganje u odgoj u svakom smislu, (kao što to zasad najkvalitetnije čini Danska), no pogotovo u svijetlu senzibilnog odnosa i poštovanja prema svemu što je stvoreno te nas okružuje. Dakle, važno je znati i moći ostvariti vezu između djeteta i prirode, jer, ako želimo da naša djeca zaista procvjetaju i osnaže se, moramo im dopustiti da zavole Zemlju, prije nego što ih tražimo da ju spase. (Bruce, 2017.).

5. POMIRLJIVOST I MEDIJACIJA

Maja Uzelac je predsjednica i osnivačica udruge *Mali korak* koja radi na zaštiti prava i interesa djece, te na promociji kulture mira i miroljubivog rješavanja sporova. Posljednjih dvadeset i pet godina najpoznatija je kao voditeljica projekata mirovne edukacije i obrazovanja za demokratsko građanstvo (Tkalčević, 2015.).

Kako su njezina istraživanja povezana s ovom temom? Svaka osoba koja za sebe može tvrditi da je senzibilno odgojena, (možda nije ispravno reći da ona to tvrdi sama za sebe, već da se to iščitava iz njezinih životnih postupaka i odluka) da živi i nadograđuje taj pridjev kako se dalje razvija, mora biti sposobna prihvaćati, osvijestiti vlastite reakcije u situacijama nasilja, posjedovati umijeće nenasilja (diskriminacija i tolerancija) te razumijevanje sukoba kao problema koji treba riješiti. Uzelac je sve to prepoznala kao važne stavke u poticanju dječje osjetljivosti za svijet oko njega te u odgoju i obrazovanju koje se ne smiju zanemariti i na kojima se treba postupno raditi (Uzelac,2000.). Kakve su to radionice, i čemu su posvećene, saznat ćemo u narednim stranicama. Ovi programi se odnose na djecu osnovnoškolskog, pa i srednjoškolskog uzrasta, ali važno ih je spomenuti i razraditi jer sadrže temelje na kojima se gradi svijet bez nasilja i razumijevanja te vraćanje želje za pomaganje drugima bez očekivanja plaće, što je zapravo korijen razvoja bioetičkog senzibiliteta, i odgoja koji podržava to isto. Osobito zato što je to posljednje doba u životu pojedinca kada se mogu usvojiti vrijednosti koje nisu usvojili u ranom i predškolskom obrazovanju iz mnogobrojnih razloga.

Ime programa je „Za Svemire“, te ima tri dijela:

1. Damiri/ice
2. Spjalice
3. Kazimir/ice

Ta se tri dijela ili modula mogu slagati na nekoliko načina (ovisno o potrebama grupe). Prvi i treći modul mogu funkcionirati samostalno, npr. ako se prvi radi sam, namijenjen je stvaranju osjetljivosti na nasilje, predrasude, nejednakosti, kršenje prava, diskriminaciju, odnosno, namijenjen je senzibiliziranju djece za kreativno nošenje s problemskim situacijama i situacijama sukoba. No, ako se treći

radi sam, sva pozornost se usmjerava na ohrabrivanje u jednostavnijoj artikulaciji njihovih problema i prepoznavanju osobnih prioriteta, šansi i mogućnosti te na aktivno zagovaranje nenasilja. Spajanjem prvog i drugog modula oblikuje se program medijacije kojim se osposobljavaju učenici da budu „Spajalice“, posrednici svojim vršnjacima. Spajanjem prvog i trećeg modula oblikuje se program *Mladi protiv nasilja*, kojim se osposobljavaju učenici za educiranje svojih vršnjaka ili mlađih kolega, da budu inicijatori akcija protiv nasilja ili pokretači nenasilnih akcija u školi. Trećim modulom se nećemo previše baviti jer je uglavnom usmjeren na probleme unutrašnje i vanjske motivacije (Uzelac, 2000.). U realizaciju ovakvih programa ulazi se ako se primijeti da djeca nemaju samopouzdanja, niti povjerenja u vlastite snage, nemogućnost sabiranja i usredotočivanja, sve veću neosjetljivost na potrebe i prava drugih.

Dakle, koji bi bili ciljevi takvih programa? Za početak, senzibilizirati određeni uzorak djece da u problemskoj situaciji reagiraju pomoću partnerske, suradničke logike, a ne suparničke, te da sukladno tome usvajaju ponašanje kreativnog nošenja s problemima. Zatim, demonstrirati i zagovarati nenasilno rješavanje sukoba pomoću osposobljavanja djece kao pomagača i posrednika (Uzelac, 2000.:6). Pa, koje je polazište za nenasilno rješavanje sukoba? Najprije, to je stav koji zastupa mišljenje da ne postojim samo „ja“, nego i „drugi“, te da taj drugi ima pravo na svoje mišljenje (potrebe, osjećaje, vjeru, interese, itd.). Zastupanje različitih stavova i mišljenja nije razlog za međusobnu mržnju, napadanje, ugrožavanje i izoliranje. Način na koje će obje strane osjetiti pravednost i ravnotežu je taj da obje strane vide jedna drugu, čuju osjećaje i potrebe druge strane, jasno definiraju problem, te razmotre razne opcije za rješavanje problema. Drugi modul, tzv. Spajalice, naziva se i medijacijom (od lat. *medius* = srednji, u sredini, između), što znači riješiti nešto među ljudima, posredovati u sukobima, nesporazumima ili tučnjavama. Medijacija, ili posredovanje, je potrebna kada strane u sukobu ne mogu riješiti problem koji se mora riješiti jer to tako zahtijeva situacija. Sukob je možda započeo nečim nevažnim, ali tijekom dokazivanja sukobljeni navode i optužbe koje nisu posve točne kako bi povrijedili druge, pa su obje strane bijesne i uzbuđene. Tu nastupa medijator. Posrednik koji pomaže uspostaviti ravnotežu tamo gdje je nestala, vratiti razumu one kojima se pomutila sposobnost prosuđivanja. Dakle, za početak umiri obje strane, saslušaj ih, te im pomogne da zajedno dođu do suglasnog rješenja (Uzelac, 2000.). Ove radionice su zajednički posvećene kulturi mira definiranoj

vrijednostima, stavovima i ponašanjima koji odražavaju i inspiriraju socijalne odnose na temelju principa slobode, pravde i demokracije, svih ljudskih prava, tolerancije i solidarnosti a koji se odriču nasilja, nastoje spriječiti konflikte usmjeravanjem na rješavanje uzroka problema kroz dijalog i pregovore (Tarbuk, 2016.).

„Jer – kao što vršnjaci mogu mučiti svoje vršnjake, tako vršnjaci mogu vršnjacima i pomoći.“

(Uzelac, 2000.:13)

Možemo reći da se ovim programima pokušava kompenzirati nedostatak senziblinog učenja i primjera u ranom djetinjstvu. Dakako, stvari se uvijek mogu mijenjati, osobito ako je osoba spremna i želi promjenu, no ako dijete već u ranom djetinjstvu može usvojiti određene vrijednosti, kao što je osjetljivost za sav svijet oko njega u svakom smislu, te vidimo da je to upisano svakome od nas negdje duboko u tkivu, zašto ne krenemo odmah u tom smjeru?

6.ČIMBENICI ZA POTICANJE RAZVOJA BIOETIČKOG SENZIBILITETA

6.1. Partnerstvo i suradnja vrtića i obiteljske zajednice

Ono od čega trebamo početi kada govorimo o određenim vrijednostima i načinima na koje bismo ih implementirali u rani i predškolski odgoj i obrazovanje, upravo je obiteljska zajednica iz koje dijete dolazi. Roditelji su prvi i najvažniji odgojitelji svoje djece. Oni na djecu imaju najveći utjecaj te im žele pružiti sve što je potrebno da bi se razvili u cjelovite, zrele i produktivne ličnosti, te obitelj djeci pruža oslonac za cjelokupan razvoj. Predškolska ustanova jedno je od djetetovih prvih uključenja u socijalno okruženje. Ustanova djetetu pruža cjelovite programe odgoja, obrazovanja, njege i zaštite. Kao odgojitelji, imamo pravo tražiti od roditelja uključenost i suradnju u rani odgoj njihova djeteta, kako bi dijete uvidjelo da svijet oko njega funkcionira na jedan ispravan način, te kako bi odgojitelji dobili važne povratne informacije o djetetu te u skladu s njima provodili aktivnosti i program kojime bi se ostvarivalo ono čemu teže. Također, kod djeteta se jača osjećaj vlastite vrijednosti kada vide da drugi cijene i uvažavaju njegove roditelje. Dakle, komunikacija roditelja i odgojitelja važna je odrednica u upoznavanju i razumijevanju djeteta te postizanju što kvalitetnijeg partnerskoga odnosa obitelji i vrtića u zajedničkom radu za dobrobit djeteta (Jakopec,2016.). Od rada na dobrobiti svakog djeteta individualno, dolazimo do stvaranja jedne zajednice koja funkcionira na jedan, možemo reći prirodan način, gdje je pojedinac osjetljiv na probleme i stanje drugoga. Ovdje odgojno-obrazovni djelatnici moraju biti oprezni kako njihovo zalaganje za više ciljeve društva, ne bi zasjenilo potrebe samoga djeteta.

Mogući načini komunikacije i suradnje roditelja i odgojitelja:

1. svakodnevni kraći individualni razgovori roditelja i odgojitelja
2. prethodno dogovoreni individualni razgovori roditelja i odgojitelja
3. komunikacija putem panoa („Kutić za roditelje“-često sadrže važne informacije, dužnost je roditelja pratiti pano)
4. putem različitih upitnika i anketa
5. putem roditeljskih sastanaka

6. putem različitih radionica ili predavanja za roditelje
7. putem individualnih razgovora sa članovima stručnog tima
8. zajedničkim sudjelovanjem na izletima, predstavama, priredbama i proslavama
9. boravkom roditelja u skupini u vrijeme adaptacije, ali i kasnije, u dogovoru s odgojiteljem

(Klokočki, 2017.).

Koji su elementi potrebni za ovakvu kvalitetnu suradnju? Veliko povjerenje, otvorenost, tolerancija, objektivnost, te sposobnost za razmjenu informacija, a sve radi postizanja zajedničkog cilja – dobrobiti djeteta, te posljedično, dobrobiti cijele zajednice.

6.2. Upoznavanje djece s prirodom

Prepoznato je da je upravo u prvim godinama života najzamjetniji rast senzibilnosti te da je to razdoblje ključno za postizanje senzibilnosti prema okolišu i cjelokupnoj prirodi (Andić, 2018.). Nakon što smo ustanovili da se za početak rada s djetetom, dijete prvobitno mora osjećati sigurno, što se postiže kvalitetnom komunikacijom odgojitelja i roditelja, možemo krenuti na preostale zahtjeve koje smo si kao odgojitelji postavili kako bi postepeno povratili društvenu svijest za opće dobro, te umanjili negativitet neprestanog uništavanja okoliša i pretjerane tehnikifikacije u svijetu, što su trenutno najveći uzroci potrebe za djelovanjem.

Da je upravo u odgojno obrazovnoj djelatnosti ključ promjene, potvrđuje i autorica Alison Gopnik, u svojoj knjizi *Beba filozof*, gdje ističe da su sposobnosti djece da mijenjaju svijet veće od onih za koje smo mi mislili da postoje. Također tvrdi da naše djetinjstvo oblikuje našu budućnost kao odraslih ljudi (Gopnik, 2011:15.). Dječji vrtić se čak naziva „arena promjena“, jer u njemu leži potencijal za toliko nužne promjene. (Franck, Osbeck, 2017.). Ono što je neizostavno u odgojno-obrazovnom djelovanju je omogućavanje djetetu da se ponovno poveže s prirodom, kako bi se razvila empatija prema ostalim živim bićima, te kako bi spoznali da im dugujemo dio svojeg postojanja koje je prema Gopnik, oblikovano u ljubavi (Gopnik, 2011:197.). Ovo je misao vodilja u ostvarivanju odnosa čovjeka prema prirodi, pa možemo reći da pozitivno ozračje dovodi do pozitivnog emocionalnog razvoja, a

emocionalni razvoj dovodi do razvijanja stabilnih crta ličnosti kod djeteta koje su nužne za daljnji razvoj (Kevac i Krznar, 2017.:127). Za početak, obratit ćemo pozornost na životinje, te njihovu svrhu u razvijanju čovjeka kao moralnog bića. Činjenicu da životinje igraju veliku ulogu u tom razvoju, možemo potvrditi mnogim primjerima iz života, gdje su dokazani pozitivni učinci životinje na fizičko i mentalno zdravlje ljudi u svim životnim fazama, pa su tako nazvane i „terapijske životinje“. Osobe koje se rehabilitiraju terapijom životinjama, pokazuju brze napretke. Pa kako onda možemo pričati o unaprjeđenju odgojiteljske prakse, ako ne stavimo životinje, tj. samu prirodu, u centar djetetova emocionalnog i socijalnog razvoja. Već u jaslicama, valjalo bi obratiti pozornost na vrstu radnog materijala te njegova utjecaja na djecu. Važno je opremiti sobu dnevnog boravka s igračkama s motivom životinja jer je dokazano da djecu od najranijeg doba uzbuđuju i privlače prve životinje koje vide i te iste doživljaje prenose na životinjske igračke – platnene, plišane, drvene i plastične, koje postaju jedan od prvih mostova koji spajaju djecu s okolnim svijetom (Kevac i Krznar, 2017.:129). Ovdje je važno da se oslonimo na suradnju roditelja i odgojitelja o kojoj smo ranije govorili, kako bi roditelji djecu kod kuće što više izlagali živome svijetu, pošto je to zahtjevnije izvesti u jaslicama nego u predškoli. Već u dobi od 4-5 godina, djeci možemo ponuditi razne aktivnosti vezane uz prirodu, kao što je promatranje insekata pod povećalom, što smo već ranije spomenuli te zaključili da kroz takav poticaj djeca spoznaju da veličina životinje ne označava njezinu vrijednost. Zatim, organizirati posjete u zoološki vrt, uz kasniji osvrt gdje bi započeli razgovor o tome je li zoološki vrt životinjama zaista dom, i gdje one zapravo pripadaju, te kako se, po njihovom mišljenju, životinje osjećaju tako daleko od doma. Te iste bespomoćne životinje, u djeci će probuditi potrebu za brigom i zaštitom, te se kod djece mogu probuditi ideje koje bi po njihovom mišljenju, životinji uklonile strah i učinile ih sretnijima. Što se tiče aktivnosti u sobi dnevnog boravka, mogu se razraditi aktivnosti po centrima, ovisno o dječjim interesima, npr. zajednički projekt izgradnje kućice za ptice, te bi u likovnom centru djeca mogla naslikati životinju koja ih se najviše dojmila u zoološkom vrtu, ali u njezinom pravom staništu, što naravno podrazumijeva da s djecom proučavamo i čitamo razne enciklopedije, te osiguramo materijale koji će im približiti izvornu prirodu, a sve kako bi se kod djece razvila empatija te prosocijalno ponašanje što nas dovodi korak bliže razumijevanju života te djelovanje prema istom koje se temelji upravo na brizi i obziru.

Uz životinje, važno je djeci od samih početaka pričati o ljepotama koje se nalaze u netaknutoj prirodi, te o problemima koji nastaju ako čovjek nepromišljeno njome vlada i smatra da je nad njom uzvišen, kao što je onečišćenje, iskorištavanje i zlorporaba dobara te sve brži razvoj moderne tehnologije koja postavlja zahtjeve za iskorištavanje tih istih prirodnih dobara. Svratila bih pozornost na odgoj i obrazovanje na otvorenom, što je, kako sam već na prvim stranicama spomenula, uvriježena praksa u Danskoj, Velikoj Britaniji, itd. Cilj takvog pristupa odgojnom procesu je upravo razvijanje senzibilnosti, stavova, vrijednosti, navika i ponašanja u/za/prema okolišu i održivom razvoju (Anđić, 2018.). Dakle, ono podrazumijeva organizirano učenje koje se događa na otvorenom. John Amos Comenius, koji je bio češki učitelj, odgajatelj, pisac i znanstvenik, već u 17. st. naglašava smisao učenja o prirodi promatranjem i zapažanjem. Tvrdio je da je učenje putem osjeta, neposredno djetetovo iskustvo ili učenje iz „prve ruke“ a tek onda iz knjiga, put kojima dijete koristeći vlastita osjetila dolazi u kontakt s prirodom (Anđić, 2018.). Neke od aktivnosti koje bi odgojitelji mogli provoditi s djecom, ili ako ih provode, da postanu učestalije, upravo su aktivnosti gdje djeca dolaze u izravnu vezu s prirodom. Dakle, u ranom djetinjstvu djecu se treba stavljati u iskustva s prirodom i njenim elementima (sjeme, biljke, voda, tlo, pijesak, vjetar, vatra te naravno životinje). Samo neke od aktivnosti mogu biti sortiranje lišća ili sjemenki, traženje insekata ili identificiranje lokalnih ptica, kukaca ili biljaka, te se na ovu temu mogu razviti mnogi projekti kojima bi se djeca bavila kroz cijelu godinu, te malo po malo usvajala ponašanja prema živom svijetu koja bi ih dovela do postupnog razvijanja senzibilnih osjećaja. Već bi se u srednjem djetinjstvu pozornost mogla obratiti na recikliranje i preobrazbu odbačenih materijala kao što su kutije, plastične čaše i boce, komadi papira, odjeća, kape, cipele, naočale cijevi, drveni oblici, kojima bi se preobrazbom dale nove mogućnosti i stvari bi se vratile natrag u život kroz dječju maštu i rad. No, kod tema globalnog zatopljenja, rupe u ozonskom omotaču, nestanka šuma, onečišćenja zraka, otrovnog i nuklearnog smeća, postavlja se pitanje jesu li to teme u koje bismo se trebali upuštati s djecom te bi li tako nešto privuklo njihovu pozornost. Prisutnost ovih problema nalazimo svakodnevno u novinama, na televiziji i raznim portalima, te oni upravo kroz spomenute medije u djeci bude osjetljivost i osjećaje. Kako su problemi okoliša dio dječjih života, logično je da su i oni izazvani promišljati, govoriti i o njima brinuti. Naravno, kroz aktivnosti i poticaje primjerene dječjoj dobi (Anđić, 2018.:27). Da je ovdje riječ o dječjem „povratku“ prirodi, govori nam

činjenica da je prvi dječji vrtić osnovan u 19.st od strane Friedricha Froebela, doslovno nosio naziv „dječji vrt“ (danas je umanjena „vrtić“, zasjenila značenje riječi u pravom obliku), te su djeca imala mogućnost istraživanja okolnih polja i šuma, jer je Froebel vjerovao da djeca trebaju rasti u skladu s prirodom te je stalno naglašavao poveznicu između male djece i prirode, bez obzira na tip zajednice u kojoj dijete živi. Vjerovao je da ta poveznica djece i prirode, prisnost i udubljanje u prirodu, ima značajan učinak u razvoju pojedinog djeteta, kao i na rast i razvoj univerzalne ekološke etike (Anđić, 2018.:46). Istraživanja su pokazala da je pojačan naglasak na ranije spomenutoj važnosti suradnje vrtića/škole i obitelji, povezivanju djece s prirodom kroz razne projekte te učenje o okolišu, no ne smije se umanjiti važnost dječje uključenosti u zajednicu i aktivno sudjelovanje u istoj (Franck i Osbeck, 2017.).

Što se tiče samih odgojitelja i promjena u njihovom obrazovanju, naglašava se važnost samorefleksije te vodeće uloge u dječjoj povezanosti s problemima održivosti i okoliša, u što naravno ubrajamo i aktualne probleme poput već nabrojanih (globalno zatopljenje, rupa u ozonskom omotaču...). Akademska zajednica zaista i radi na promicanju tih vrijednosti te je promjena u struci primjetna (Franck i Osbeck, 2017.:107). Odgojiteljeva opća i stručna naobrazba, njegove sposobnosti, duhovne i etičke vrijednosti, njegov odnos prema radu i djeci neposredno utječu na uspješan rezultat odgoja. Uz promicanje etički važnih vrijednosti, odgojitelj mora razumjeti djetetove mogućnosti i osjećaje, pružiti ljubav, toplinu i stalno ohrabrivanje te stvaranje takvih situacija u kojima djeca mogu doživljavati radost stvaranja i uspjeha. Odgojno-obrazovni proces je kreativan čin, oblik samoostvarenja u kojemu odgojna djelatnost ovisi o njegovoj osobnosti i vrijedi upravo toliko koliko i sam odgojitelj/učitelj. Prema tome, odgojiteljeva je uloga presudna u planiranju i provođenju odgojnoga djelovanja te u ostvarivanju zadaće formiranja humane, osjećajne, empatične i odgovorne osobe kao rezultat toga procesa (Lučić, 2007:154).

ZAKLJUČAK

„Da se deset puta rodim, deset puta bio bih učitelj.“ – Ivan Filipović

Na početku ovoga rada bavila sam se bioetikom te događajima koji su inicirali njezin nastanak i razvitak. Potrebu za bavljenjem ovom temom pronašla sam upravo u praksi, gdje velika većina odgojitelja usmjerava djecu na racionalno razmišljanje, uz utišanu senzibilnu stranu. S obzirom na sve lošije stanje u prirodi uzrokovano upravo ljudskim nemarom, te poljuljanim međuljudskim odnosima, shvatila sam da je potrebno djelovati i ukazati na nužnost promjene. Kao budući odgojitelj, priliku za to pronalazim upravo u odgoju djece. Da bismo mogli kvalitetno djelovati potrebno je proučiti ishodišta vodilje ovakvog odgoja, a to je bioetički senzibilitet. Zaključili smo da je to koncept koji povezuje tijelo, razum i moralnost, ali ne samo ljudi, već i svih živih bića. Osvrnula sam se na preteče same bioetike, pojedince koji su na slične, ali opet različite načine pokušavali implementirati praksu moralnoga obzira na sva bića. Sv. Franjo Asiški je imao čvrsta religijska uvjerenja o povezanosti svega stvorenoga, jer je sve proizašlo iz istog Stvoritelja, te je samim time jednake vrijednosti. Albert Schweitzer svoje uporište pronalazi u intuiciji o povezanosti svega živoga, a Fritz Jahr u činjenicama proizašlim iz znanosti uz podršku Svetog pisma. Dakle, za razliku od ostalih filozofa koji su se bavili senzibiliziranjem ljudske zajednice, „naši“ preteče bavili su se stvaranjem zajednice prirode. Kao što djeca u početku najbolje uče opažanjem, uvidjela sam važnost prikazati prakse koje se provode Europom, no sigurna sam i šire, kako bismo nešto naučili i uveli u vlastitu praksu proučavanjem drugih koje su se pokazale uspješne (danski šumski školski pristup itd.). Za odgoj čovjeka kao senzibilnog bića koje ispravno i isprepletено koristi razum i senzibilnu stranu, potrebno je naučiti ga kako se nositi sa sukobima, tj. rješavanjem problema na miroljubiv način, te kako pomoći i biti medijan između dvije strane koje su u sukobu, u čemu mi je pomogla Maja Uzelac, tj., njezina istraživanja i pozitivni rezultati provođenja takve prakse. Vjerujem da u početku života svakog čovjeka postoje ispravna ponašanja i prirodni nagon za održavanjem i brigom o zajednici koja nas okružuje. Negdje u procesu odgoja ti prirodni dijelovi čovjeka blijede, te ego i sveprisutna oholost preuzima razum, a samim time se smanjuje senzibilitet, dok na

kraju potpuno ne nestane. Upravo zbog toga, djecu treba okružiti okolinom koja će raditi na stabilizaciji i razvijanju prirodnih dijelova. Uz obitelj, prvi ljudi koji dolaze u kontakt s djecom upravo su odgojitelji koji raznim projektima, aktivnostima i poticajima mogu djelovati na djecu pozitivno i usaditi u njih ljubav. Ljubav prema čovjeku, životinji, drveću, kamenju, moru, rijekama, svemu što nam je dano na korištenje i uživanje. U ovome radu sam navela samo nekoliko aktivnosti koje kod djece bude i izoštravaju empatiju, prosocijalno ponašanje, osjećajnost i odgovornost za prirodu i prema prirodi, no ima ih nebrojeno mnogo, te svaki pojedinac zasebno ima drugačiju ideju kako djeci prenijeti vrijednosti na nenasilan, nimalo stresan način, već uz zajedništvo, zabavu i istraživanje svijeta oko sebe. UN je 2015. opisao djecu kao glavne aktere promjene, s beskonačnim kapacitetom za aktivizam u svrhu stvaranja boljeg svijeta (Franck i Osbeck, 2017.). No, u svemu što radimo uvijek je važno krenuti od samoga sebe, što u ovom slučaju znači obratiti pozornost na uvjerenja i stavove odgojitelja. Da bi odgojitelj na djecu prenio vrijednosti koje bioetika zagovara, te senzibilitet koji je potreban kako bi te vrijednosti doista i oživjele, sam mora vjerovati u isto, osvijestiti da je stanje u kojem se nalazimo rezultat ljudskog nemara i oholosti nad prirodom, te mora vjerovati da se upravo u djeci nalazi ta promjena za kojom težimo i koja nam je silno potrebna kako bismo uspješno očuvali ono najvrijednije, a to je sam život. Misli koje bi nas trebale pratiti na tom putu prema promjeni i očuvanju života su upravo one Franje Asiškog, a glase ovako: *Ne trebamo imati obzira prema prirodi zato što ona uvjetuje naš opstanak, jednako kao što se niti prema ljudima ne trebamo odnositi s poštovanjem samo zato što isto očekujemo od njih.* (Zagorac, 2018.). Sama činjenica da netko ili nešto postoji, za Franju je bila dovoljna da se to isto uključi u bioetički svijet. Danas, te misli imaju više smisla nego ikad, a nama je dana odgovornost da ponovno ožive.

„Svemu stvorenome treba pristupati s jednakim obzirom jer se i Božja ljubav na sve jednako odnosi.“ – Franjo Asiški

LITERATURA

Alexander J. J. i Dissing – Sandahl I., (2018). *Danski odgoj djece – što najsretniji ljudi znaju o odgoju samopouzdanje i sposobne djece*. Zagreb: Egmont.

Alexander S., (1962). „Oni odlučuju tko živi, a tko umire”. *Life*, Vol. 43, No.11 (str. 4), 102-125.

Anđić D., (2018). Djeca, okoliš i održivi razvoj. (Nastavni materijali, Učiteljski fakultet, Sveučilište u Rijeci, Hrvatska)

Bruce H., (2017). Partnersko obrazovanje u šumi (Partnership education in the forest). *Interdisciplinary Journal of Partnership Studies*. Vol. 4, No. 3, (4): 1-11.

Čović A., (2010). Bioetika i dijete. *met.hr*, Vol 2. (str. 18), 42-44.

Franck O. i Osbeck C., (2017). *Ethical Literacies and Education for Sustainable Development*, Nizozemska: Palgrave Macmillan.

Golubović A., (2013). Aktualnost Rousseauovih promišljanja filozofije odgoja s osobnim osvrtom na moralni odgoj. *Acta Iadertina*, Vol. 10, (2), 25-36.

Golubović A., (2009). Filozofija odgoja. *Riječki teološki časopis*, Vol. 18, No. 2, (1) 609.

Gopnik A., (2011). *Beba filozof – štonam djeca govore o istini, ljubavi i smislu života*. Zagreb: Algoritam.

Jakopec K., (2016). *Važnost suradnje obitelji i vrtića u životu predškolskoga djeteta*. (Završni rad, Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska).

Jakopec P., (2014). Promišljanje odgoja u Johna Lockeja. *Obnovljeni život*, Vol. 69, No. 4, (12), 509-521.

Jurić H. i Zagorac I., (2008). Bioetika u Hrvatskoj. *Filozofska istraživanja* (611), (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska).

Jurić H., (2019). predavanje *Povijest bioetike*. Varaždin-Gradski muzej Varaždin.

Preuzeto s: <https://www.youtube.com/watch?v=bUQp5YH-JTI&t=1s> (1.5.2019)

Kevac T. i Krznar T., (2017). „Pozitivan utjecaj životinje na razvoj djeteta kao izazov odgojiteljskoj djelatnosti”. *Socijalna ekologija*. Zagreb. Vol. 26, No. 3: 125-136.

Klokočki L., (2017). Zašto je važna dobra suradnja obitelji i vrtića? *Dječji vrtić četiri rijeke*.

Preuzeto s: <https://vrtic-cetiririjeke.hr/2017/09/05/zasto-je-vazna-dobra-suradnja-obitelji-i-vrtica/> (21.5.2019)

- Lučić K., (2007). *Odgojiteljska profesija u suvremenoj odgojnoobrazovnoj ustanovi*. Odgojne znanosti. Vol. 9, No. 1: 135-150.
- Majdandžić-Gladić S., (2015). Sveti Franjo Asiški i franjevci. *Vjera i djela*.
Preuzeto s: <https://www.vjeraidjela.com/sveti-franjo-asiski-i-franjevci/> (5.5.2019)
- Roth – Čerina M., (2011). Utjecaj pokreta za odgoj u prirodi na razvoj paviljonske škole. *Prostor*. Vol. 41, No. 1, (4), 60-73.
- Tarbuk S., (2016). *Kultura mira. N - G buntovnici*.
Preuzeto s : <https://www.ngbuntovnici.hr/index.php/separatum-votum/gaudeamus/1297-kultura-mira> (15.5.2019)
- Tkalčević A., (2015). Dobitnica medijacijske nagrade za životnodjelo mr. sc. Maja Uzelac. *Hrvatska udruga za mirenje*.
Preuzeto s: <https://hrvatskaudrugazamirenje.wordpress.com/2017/03/15/dobitnica-nagrade-za-zivotno-djelo-mr-sc-maja-uzelac/>(10.5.2019)
- Uzelac M., (2000). *Za Svemire*. Zagreb: Mali korak.
- Valjan – Vukić V., (2012). Razumijevanje danskog šumskog školskog pristupa. *Acta Iadertina*. Vol. 1. No. 9, (4), 101-106.
- Vega E., (2012). *Odgoj za čovjeka*. (Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hrvatska) 7.
- White L., (1947). Prirodne znanosti i prirodna umjetnost u srednjem vijeku. *The American Historical Review*, Vol. 52, No. 3 (433).
- Zagorac I., (2018). *Bioetički senzibilitet*. Zagreb: Pergamena.
- Zagorac I., (2019). predavanje *Povijest bioetike*. Varaždin-Gradski muzej Varaždin.
Preuzeto s: <https://www.youtube.com/watch?v=bUQp5YH-JTI&t=1s> (1.5.2019)
- Zagorac I., (2009). *Rehabilitacija senzibiliteta*. (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska)138.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ovom izjavom, ja, Petra Tačković, studentica Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, smjer Rani i predškolski odgoj i obrazovanje, kao autorica završnoga rada s pod naslovom: Bioetički senzibilitet kao problem filozofije odgoja, izjavljujem da sam završni rad izradila samostalno pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Tomislava Krznara. U radu sam koristila literaturu koja je navedena na kraju rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući koristila u radu, citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama sukladno Naputku za izradu završnoga rada na preddiplomskom sveučilišnom studiju Rani i predškolski odgoj i obrazovanje.